УДК 343.195(447)
DOI https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2026.48.05

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Кончаковська В. В.

СУД ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ: МІЖ ДЕКЛАРАЦІЄЮ ТА РЕАЛЬНІСТЮ

У статті розглянуто сучасний стан функціонування суду присяжних в Україні крізь призму співвідношення нормативного закріплення цього інституту та практики його реалізації. Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю забезпечення реального, а не декларативного впровадження принципів здійснення справедливого судочинства. Адже участь народу у здійсненні правосуддя є однією з умов довіри громадян до судової влади, визнання її справедливою, забезпечення відкритості судового процесу, гарантії неупередженого розгляду справ та забезпечення додаткового контролю за діяльністю професійних суддів.

У роботі проаналізовано конституційно-правові засади діяльності суду присяжних, норми кримінального процесуального законодавства, а також практичні аспекти залучення громадян до здійснення правосуддя.

Обґрунтовано тезу про декларативний характер існуючої моделі суду присяжних, що випливає з положень Кримінально-процесуального кодексу України, який передбачає спільну участь присяжних і професійних суддів у постановленні вироку. Зазначено, що чинна модель не забезпечує реалізації класичного підходу до інституту присяжних, адже відрізняється від класичного англо-американського суду присяжних, оскільки фактично передбачає змішану систему розгляду справ.

Особливу увагу приділено проблемам формального характеру існуючої моделі суду присяжних, недостатньому рівню правової обізнаності населення, зокрема з цього питання, проблемам формування списків присяжних, низької мотивації громадян до участі у судовому процесі та залежності присяжних від професійних суддів під час ухвалення рішень.

Увага приділяється ефективним шляхам вирішення проблем, які існують нині в сфері функціонування інституту суду присяжних в Україні. Зокрема, з метою підвищення ефективності залучення громадян до здійснення правосуддя, запропоновано вдосконалити законодавче регулювання, розширити компетенції суду присяжних, підвищити рівень гарантій незалежності присяжних, провести інформаційно-просвітницьку роботу серед населення, що сприятиме підвищенню довіри суспільства до цього інституту.

Ключові слова: *правосуддя, суд присяжних, судова реформа, присяжні, народовладдя, судова влада.*

Постановка проблеми. Проблематика інституту суду присяжних пов’язана з його переважно декларативним характером, механізмом формування та функціонуванням суду присяжних, низькою мотивацією залучення громадян до лав присяжних, недостатньою незалежністю присяжних під час ухвалення рішень, відсутністю спеціальної підготовки осіб, які виявили бажання стати присяжними, а також низькою обізнаністю і розумінням громадськістю значення суду присяжних, як інструменту демократичного контролю за здійсненням правосуддя.

Актуальність дослідження також зумовлюється обмеженим застосуванням суду присяжних у кримінальному провадженні. Чинне законодавство передбачає можливість розгляду справ судом присяжними щодо окремих категорій особливо тяжких злочинів і лише за клопотанням обвинуваченого. Крім того, присяжні не виносять вирок незалежно від суддів, а вивчають, оцінюють докази і приймають участь в ухваленні рішення разом із суддями, проте не мають значного впливу у процесі обговорення справи з професійними суддями. Така ситуація ставить під сумнів реальну незалежність присяжних та ефективність суду присяжних, як інструменту суспільного контролю за здійсненням правосуддя.

Зазначені проблемні питання негативним чином впливають на ефективність функціонування інституту суду присяжних в Україні, а тому потребують переосмислення, визначення його місця у системі кримінального судочинства та приведення національної моделі у відповідність до міжнародних стандартів справедливого суду й демократичних принципів здійснення правосуддя.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення наукових праць свідчить про підвищений інтерес до проблем функціонування суду присяжних в Україні. У працях вчених досліджуються історичні передумови становлення суду присяжних, особливості його правового регулювання, аналізується чинне національне законодавство у зазначеній сфері та проблеми, які впливають на практичну реалізацію принципу участі народу у здійсненні правосуддя. Особлива увага приділяється порівняльній характеристиці української моделі суду присяжних із класичною англо-американською та континентальною моделями. Так, окремі питання діяльності суду присяжних висвітлено у працях А. Білої, О. Бєлової, Ю. Бисаги, М. Давиденка, В. Ковальчука, І. Шаповалової та ін.

Мета та завдання дослідження. Аналіз правової природи та особливостей функціонування суду присяжних в Україні, виявлення проблем практичного застосування та формулювання пропозицій щодо можливості їх усунення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток та утвердження демократичної, правової держави в Україні невід'ємно пов'язане з забезпеченням ефективного, незалежного та справедливого правосуддя. Одним із ключових інструментів реалізації принципу народовладдя у сфері судочинства є інститут суду присяжних, який покликаний забезпечити безпосередню участь громадян у здійсненні правосуддя та підвищити рівень довіри суспільства до судової влади.

Законодавче закріплення основ діяльності суду присяжних і порядку його здійснення регулюється, в першу чергу, Основним Законом, де, у ст. 127 зазначено, що: «народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних» [1]. Вказаний зміст відтворено і в Законі України «Про судоустрій і статус суддів», зокрема у ст. 1 йдеться: «Судову владу реалізовують судді та, у визначених законом випадках, присяжні шляхом здійснення правосуддя у рамках відповідних судових процедур» [2]. Деталізовано зазначені вище положення щодо участі народу у здійсненні правосуддя і в Кримінально-процесуальному кодексі України (далі – КПК України), де ст. 31 декларує, що «кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється… за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних у складі двох суддів та трьох присяжних. Кримінальне провадження стосовно кількох обвинувачених розглядається судом присяжних стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один з них заявив клопотання про такий розгляд» [3].

Не зважаючи на зазначені вище норми чинного законодавства України, які регулюють функціонування суду присяжних, слід зазначити, що є низка проблем, які не дають створити повноцінний механізм суду присяжних і реалізувати принцип безпосередньої участі народу у здійсненні правосуддя, що прямо передбачено Основним Законом.

Актуальність дослідження суду присяжних в Україні обумовлена необхідністю забезпечення реального, а не декларативного впровадження принципів здійснення справедливого судочинства. Адже громадянська участь у здійсненні правосуддя є однією з умов довіри народу до судової влади та визнання її справедливою.

Водночас, на жаль, рівень такої довіри сьогодні, як засвідчують соціологічні дослідження та оцінки експертів, залишає бажати кращого. Із 2013 по 2022 рік рівень довіри до судової влади коливався в межах від 44 % до 48 % [4]. За результатами опитування Київського міжнародного інституту соціології, серед українців критично низький рівень довіри до судів та прокурорів. Так, лише 12% українців довіряють судам і 9% – прокурорам. «Критично низькою лишається довіра судам і прокурорам. Лише 12% українців довіряють судам і лише 9% довіряють прокурорам. Не довіряють – відповідно, 63% і 67%» [5]. Довіра громадян до судової влади в умовах воєнного стану з 2022 по 2025 рр. залишається також низькою: судам (судовій системі загалом) не довіряє 73 % усіх громадян, без урахування того, чи мають вони досвід участі в судових процесах [4].

Тож стає зрозумілим, що проблема з довірою до суддів, прозорістю та неупередженістю здійснення правосуддя в Україні стоїть дуже гостро, а отже, в умовах реформування судової системи, особливого значення набуває аналіз ефективності функціонування суду присяжних.

У цьому контексті, поділяємо думку Юрія Григоренко, заступника голови Комітету Національної асоціації адвокатів України з питань експертного забезпечення адвокатської діяльності, який стверджує, що «запровадження в Україні суду присяжних, хоча і було передбачено Конституцією, однак наразі не було реалізовано в повній мірі» [6]. Тож для вирішення низки проблем, було внесено на розгляд проєкт Закону № 3843 «Про суд присяжних» [7], що передбачив реформування цього інституту для посилення незалежності присяжних і забезпечення реальної участі громадян у здійсненні правосуддя.

Нині практика застосування інституту суду присяжних демонструє наявність суттєвих проблем, що перешкоджають реалізації участі народу у здійсненні правосуддя. Тож, у контексті судової реформи, євроінтеграційних процесів та, цілком зрозуміле, бажання громадськості на прозоре та справедливе судочинство, особливої актуальності набуває дослідження інституту суду присяжних крізь призму співвідношення його декларативного закріплення та реального функціонування.

Перш за все, розглянемо зміст досліджуваного інституту. Безпосередньо нормами КПК України регулюється нормативне закріплення участі народу у здійсненні правосуддя, де визначено процесуальні рамки, склад, порядок формування і компетенцію суду присяжних.

Нині, кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів, а за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних у складі двох суддів та трьох присяжних, що закріплене у ст. 31 КПК України [3], що робить сферу застосування суду присяжних обмеженою, оскільки вони залучаються лише для розгляду окремих категорій кримінальних справ, у яких передбачено покарання у вигляді позбавлення волі. До того ж, присяжні не виносять вирок незалежно від суддів, а вивчають, оцінюють докази і приймають участь в ухваленні рішення разом із суддями, а тому впливають на результат справи, проте не мають значного впливу у процесі обговорення справи з професійними суддями.

Розглядаючи це питання, слід звернутися до проєкту Закону № 3843 «Про суд присяжних», оскільки саме він був спрямований на реформування чинної моделі суду присяжних і її наближення до англо-американської системи. Як правило, така система передбачає розгляд справ професійним суддею та самостійною колегією суду присяжних, яка включає 12 осіб (мале журі). Велике журі зазвичай включає від 16 до 23 осіб. Завдання Великого журі полягає в тому, щоб визначити обґрунтованість притягнення особи до кримінальної відповідальності та затвердити або спростувати обвинувальний акт прокурора. Саме англо-американська система передбачає, що присяжні самостійно вирішують основне питання справи: «Чи винний підсудний?». Цій системі притаманне ухвалення присяжними невмотивованого вердикту. Тобто рішення про винуватість або невинуватість підсудного приймає колегія присяжних, а безпосередньо вирок і покарання проголошує професійний суддя [8].

Англо-американська система суду присяжних вважається класичною моделлю реалізації принципу участі громадян у здійсненні правосуддя. Її основною особливістю є чітке розмежування функцій між професійним суддею та присяжними. Оскільки суддя вирішує питання, ґрунтуючись на норми права і забезпечуючи дотримання процесуальних норм, у свою чергу, присяжні – самостійно встановлюють фактичні обставини справи, аналізують їх, після чого ухвалюють вирок щодо винуватості особи.

На відміну від англо-американської моделі, чинна система суду присяжних в Україні має змішаний характер. Наразі рішення у кримінальному провадженні ухвалюється спільно професійними суддями та присяжними, водночас присяжні не мають права вирішального голосу.

Підсумовуючи дане питання, зазначимо, що у законопроєкті № 3843 є моменти, які були запозичені з англо-американської моделі суду присяжних, проте лише частково. Українська ж модель суду присяжних запропонована в зазначеному вище проєкті залишила за суддею значний обсяг повноважень, і скоріш адаптувала англо-американську модель під національне законодавство, розширивши чисельність суду присяжних, відокремивши функції професійного судді та присяжних – саме цими аспектами українська модель суду присяжних наближається до англо-американської.

Переходячи до наступного проблемного питання, яке на нашу думку, потребує уваги, відмітимо механізм формування та функціонування суду присяжних. Нині це питання регулюється ст. 64 Закону України «Про судоустрій та статус суддів». Відповідно до якого для затвердження списку присяжних територіальне управління Державної судової адміністрації України звертається з поданням до місцевих рад, які формують і затверджують поданий список на 3 роки, який переглядається в разі необхідності для заміни осіб, які вибули зі списку. Присяжними можуть бути громадяни України, віком від 30 до 65 років, які постійно проживають на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного суду, володіють державною мовою та дали згоду на участь у здійсненні правосуддя. Крім того, Закон визначає перелік осіб, які не можуть бути включені до списку присяжних, зокрема це стосується громадян визнаних судом обмежено дієздатними або недієздатними, які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків присяжного, які мають незняту чи непогашену судимість, а також народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники правоохоронних органів, військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні службовці, посадові особи органів місцевого самоврядування, адвокати, нотаріуси, члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Вищої ради правосуддя [2].

Повертаючись до проєкту Закону № 3843 слід зауважити, що він містить більш деталізований підхід до формування списків присяжних [7]. Одним із ключових нововведень є створення єдиного механізму добору кандидатів із використанням автоматизованих процедур. До того ж, запропоновано знизити віковий поріг, з якого громадяни можуть претендувати на статус присяжного. Крім того, особлива увага приділена гарантіям незалежності присяжних під час безпосереднього здійснення ними правосуддя.

Таким чином, головна відмінність між нині чинним законодавством і проєктом Закону № 3843 полягає у тому, що останній розглядає присяжних, зокрема, Лаву присяжних, на рівні з професійними суддями, надаючи їм право самостійно оцінювати фактичні обставини справи, вирішувати питання доведеності вини та виносити вердикт у справі. Натомість, нині чинне законодавство розглядає присяжних, як допоміжних учасників судового процесу, реалізуючи таким чином, лише формально конституційний принцип безпосередньої участі народу у здійсненні правосуддя.

У рамках нашого дослідження, вважаємо за доцільне розглянути питання мотивації залучення громадян до лав присяжних. Вважаємо, що саме низька обізнаність населення про суд присяжних, безпосередня роль громадян у здійсненні правосуддя, низький рівень правової культури, а також побоюваннями щодо відповідальності, психологічного навантаження та можливого зовнішнього тиску, створюють підґрунтя для необхідності створення умов для активного залучення населення до цього інституту та проведення інформаційно-просвітницької роботи серед громадськості. Ми переконані, що ефективне функціонування суду присяжних неможливе без належного рівня суспільної довіри до судової системи. А як показує статистика, яку ми виклали на початку статті, на жаль, рівень довіри народу до органів судової системи є надто низьким. Тому інформаційно-просвітницька програма, а також усвідомлення громадянами значення своєї участі у правосудді та формування відповідального ставлення до виконання обов'язків присяжного має створити умови для розуміння важливості даного інституту, а отже й активного залучення населення до числа присяжних.

Вважаємо, що інформаційно-просвітницька програма допомогла б сформувати у населення розуміння значення суду присяжних як інструменту демократичного контролю за здійсненням правосуддя та могла б стати гарантією справедливого судового розгляду справ, що само собою сприяло б підвищенню рівня довіри народу до судової влади. Тому проведення інформаційних кампаній, підготовка роз'яснювальних матеріалів, поширення правових знань через медіа, освітні установи та Інтернет-русурси, проведення спеціальних навчальних курсів для осіб, які виявили бажання стати присяжними – це ті заходи, які сприяли б підвищенню рівня правової обізнаності громадян, формуванню навичок оцінки доказів та усвідомленню принципів незалежності й неупередженості судочинства.

Висновки. Таким чином, діюча українська модель суду присяжних істотно відрізняється від класичної – англо-американської. Скоріш, являє собою змішану модель суду присяжних та характеризується обмеженою сферою застосування, переважаючим впливом професійних суддів на процес ухвалення рішень, що зумовлює низку суттєвих проблемних питань, які потребують вирішення. Крім того, нині діючий суд присяжних фактично залишається обмеженим за сферою застосування і за впливом на судові рішення, оскільки, в першу чергу, існує залежність присяжних від професійних суддів, що не дає можливості впливати на хід справи і, зокрема, на рішення.

Законопроєкт № 3843, який було винесено на розгляд Верховної Ради України і прийнято в першому читанні, передбачив створення окремого механізму функціонування суду присяжних, розширення ролі громадян у здійсненні правосуддя, а також відокремлення функцій професійного судді та лави присяжних [7], що частково вирішує низку проблемних питань, яких ми торкнулися в цій статті. Зокрема, було запропоновано надати присяжним реальний вплив на ухвалення вердикту щодо винуватості особи, що мало посилити демократичний характер кримінального судочинства та підвищити довіру суспільства до судової системи. Адже такий спосіб здійснення правосуддя створює підґрунтя справедливості у тих судових процесах, в яких беруть участь присяжні, адже таким чином вони протидіють свавіллю з боку державної влади.

Таким чином, ефективна робота інституту присяжних потребує не лише належного нормативного регулювання, а й спеціальної підготовки осіб, які виявили бажання стати присяжними. Вважаємо за доречне, ввести спеціальне навчання для кандидатів, яке повинно охоплювати психологічну та емоційну готовність до участі у судовому процесі, формування навичок бути неупередженим до обставин справи, а також стійкості до впливу суспільної думки, медіа та морально-етичних викликів. Для суддів, як і для присяжних, уміння зберігати об’єктивність під час розгляду психологічно складних справ є необхідною умовою забезпечення справедливого судочинства та довіри суспільства до судової системи.

Використана література:

1. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 21.04.2026).
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text (дата звернення: 21.04.2026).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
4. Ковальчук В. Участь громадян у здійсненні правосуддя та легітимації судової влади: вітчизняний та європейський досвід. *Український часопис конституційного права*. 2025. № 3. URL: https://www.constjournal.com/pub/3-2025/uchast-hromadian-zdiisnenni-pravosuddia-lehitymatsii-sudovoi-vlady-vitchyznianyi (дата звернення: 15.05.2026).
5. Мазуренко А. Українці майже не довіряють судам і прокурорам – опитування. *Українська правда*. 2025. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2025/01/09/7492700/ (дата звернення: 15.05.2026).
6. Григоренко Ю. Суд присяжних в Україні: обрана модель має враховувати ризики воєнного стану. *Національна асоціація адвокатів України: вебсайт*. 2024. URL: https://unba.org.ua/publications/9794-sud-prisyazhnih-v-ukraini-obrana-model-mae-vrahovuvati-riziki-voennogo-stanu.html (дата звернення: 15.05.2026).
7. Про суд присяжних: проект Закону від 14 лип. 2020 р. № 3843 / Верховна Рада України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69465 (дата звернення: 21.05.2026).
8. Біла А. Суд присяжних: ілюзорне марення чи реальне існування? *Юридична газета*. 2020. URL: https://everlegal.ua/sud-prysyazhnykh-ilyuzorne-marennya-chy-realne-isnuvannya (дата звернення: 10.05.2026).

References:

1. Verkhovna Rada Ukrainy (1996) Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, (30), Art. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр [in Ukrainian]

2. Verkhovna Rada Ukrainy (2016) Pro sudoustrii i status suddiv: Zakon Ukrainy [On the Judiciary and the Status of Judges: Law of Ukraine]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text [in Ukrainian]
3. Verkhovna Rada Ukrainy (2012) Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, (9–10, 11–12, 13), Art. 88. [in Ukrainian]
4. Kovalchuk V. (2025) Uchast hromadian u zdiisnenni pravosuddia ta lehitymatsii sudovoi vlady: vitchyznianyi ta yevropeiskyi dosvid [Citizen participation in the administration of justice and legitimation of the judicial power: domestic and European experience]. *Ukrainskyi Chasopys Konstytutsiinoho Prava*, (3). URL: https://www.constjournal.com/pub/3-2025/uchast-hromadian-zdiisnenni-pravosuddia-lehitymatsii-sudovoi-vlady-vitchyznianyi [in Ukrainian]
5. Mazurenko A. (2025) Ukraintsi maizhe ne doviriaiut sudam i prokuroram – opytuvannia [Ukrainians almost do not trust courts and prosecutors – survey]. *Ukrainska Pravda*. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2025/01/09/7492700/ [in Ukrainian]
6. Hryhorenko Yu. (2024) Sud prysiazhnykh v Ukraini: obrana model maie vrakhovuvaty ryzyky voiennoho stanu [Jury trial in Ukraine: the chosen model must take into account the risks of martial law]. *Natsionalna Asotsiatsiia Advokativ Ukrainy*. URL: https://unba.org.ua/publications/9794-sud-prisyazhnih-v-ukraini-obrana-model-mae-vrahovuvati-riziki-voennogo-stanu.html [in Ukrainian]
7. Verkhovna Rada Ukrainy (2020) Pro sud prysiazhnykh: proekt Zakonu [On the Jury Trial: Draft Law]. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69465 [in Ukrainian]
8. Bila A. (2020) Sud prysiazhnykh: iliuzorne marennia chy realne isnuvannia? [Jury trial: illusory delusion or real existence?]. *Yurydychna Hazeta*. URL: https://everlegal.ua/sud-prysyazhnykh-ilyuzorne-marennya-chy-realne-isnuvannya [in Ukrainian]

Konchakovska V.V. Jury trial in Ukraine: between declaration and reality

The article considers the current state of functioning of the jury trial in Ukraine through the prism of the correlation between the normative consolidation of this institution and the practice of its implementation. The relevance of the research topic is due to the need to ensure real, rather than declarative, implementation of the principles of fair trial. After all, the participation of the people in the administration of justice is one of the conditions for citizens' trust in the judiciary, its recognition as fair, ensuring the openness of the judicial process, guarantees of impartial consideration of cases, and ensuring additional control over the activities of professional judges.

The work analyzes the constitutional and legal principles of the jury trial, the norms of criminal procedural legislation, as well as practical aspects of involving citizens in the administration of justice.

The thesis about the declarative nature of the existing jury trial model, which follows from the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine, which provides for the joint participation of jurors and professional judges in the resolution of the verdict, is substantiated. It is noted that the current model does not provide for the implementation of the classical approach to the jury institute, as it differs from the classical Anglo-American jury trial, since it actually provides for a mixed system of considering cases.

Particular attention is paid to the problems of the formal nature of the existing jury trial model, the insufficient level of legal awareness of the population, in particular on this issue, the problems of forming jury lists, low motivation of citizens to participate in the trial, and the dependence of jurors on professional judges when making decisions.

Attention is paid to effective ways of solving the problems that currently exist in the sphere of functioning of the jury court institution in Ukraine. In particular, in order to increase the efficiency of involving citizens in the administration of justice, it is proposed to improve legislative regulation, expand the competences of the jury court, increase the level of guarantees of the independence of jurors, and conduct information and educational work among the population, which will contribute to increasing public trust in this institution.

Key words: *justice, jury trial, judicial reform, jurors, democracy, judiciary.*

Дата першого надходження статті до видання: 28.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026